

DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK

Bir siyasî örgütlenme adı olan devlet ile ona ve onun oluşturucu unsuru olan insan grubuna egemen olan ideolojinin iki asırdan beri milliyetçilik olduğu inkâr edilemez bir olgudur. Devletin ortaya çıkışı ile bir ideoloji olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin başlangıç noktaları, karşılaştırılmaz bir biçimde devlet lehine önceliklidir. İkisinin birleşme noktası ulus-devletin ortaya çıkış olgusu olmasına rağmen ulus-devlet öncesinde de milliyetçilik ile devlet arasında kesişme ve ikisinin birleşme noktalarını bulmak mümkündür. Bu tarihsel serüvene girmeden önce milliyetçilikten ve ulus-devletten ne anlaşıldığını, daha sonra da ulus-devlet ve onun ideolojisi olan milliyetçiliğin birlikteliğini ve günümüz çok kültürlü toplumlarında devletin ve onun yurttaşlarının milliyetçilik ideolojisinin doğurabileceği sakıncaları, yeni dünyada devlet ile milliyetçilik arasında ne tür bir ilişkinin olması gerektiğine dair düşünceleri ortaya koymak gerekmektedir.

Milliyetçilik

Milliyetçilik, fikrî ve felsefî temelini aydınlanma dönemi rasyonalizminde, Fransız İhtilalinde, sanayi devriminin toplumsal sonuçlarında bulan ve toplumların ulus olma bilincine eriştikleri noktada ortaya çıkan bir akımın adıdır. Ancak bir duygu olarak ortaya çıkışı, İbn Haldun'un terimleriyle söylemek gerekirse, asabiye ile ilgilidir. Bu anlamda olmak üzere milliyetçilik, ortaçağın ikinci yarısında, aynı dili konuşmaya başlamış insanların belirli sınırlar içerisinde birleşmiş ya da birleşme sürecinde olan krallıklarında ortaya çıkan bir duygudur.¹ Ortaçağda, monarşik düzen ile belirtilen milliyetçilik, homojen toplumlarda düzeni sağlayıcı ve birleştirici bir duygu olarak işlev görmüştür. Bağlılık, aidiyet anlamlarına gelen asabiye, aslında soya, kavme, millete bağlılık olmasına rağmen, krallıklarda ortaya çıkan milliyetçilik duygusundaki bağlılık, krala bağlılık olarak tezahür etmiş ve kral, milliyetçiliğin hem temsil yeri hem de milliyetçi örnek olarak kendini göstermiştir. Nitekim Fransa'da XIV. Louis, tam bir milliyetçi hükümdar örneği olmuş, Kraliyet savaşları da, savaşların millileştirilmesiyle doğmuş, kral adına savaşmakla milliyetçi olmak aynı anlama gelmiştir. Hatta XIV. Louis'yi güçlü kılan da bu milliyetçiliktir.²

İbn Haldun iki türlü asabiyeden bahseder: Nesebi Asabiye ve Sebebi Asabiye. Birincisi soy üzerine bir bağlılığı ifade edip Bedevi toplumlarda, ikincisi de daha yüksek düzeyde organize olmuş toplumlardaki bağlılığı ifade edip Haderi toplumlarda görülür.³ Milliyetçiliğin kaynağında, soyun yerine millet ikame edildiğinde, bu nesebi asabiye ya da bir millete bağlı ve ona ait olma bilinci yatar. Devleti, daha doğrusu milliyetçiliğe dayanan devleti kuran ve devam ettiren de işte bu millete aidiyet duygusudur. Bu duygu, 18.yüzyıldan itibaren, aralarında ortaklıklar bulunan bireylerin birlikte yaşamak isteyişleri sonucu ulus denilen bir realiteyi ortaya çıkarmıştır. 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan klasik yaklaşıma göre "ulus, demokratik bir anayasaya sahip olabilecek biçimde kendisini yapılandıran devlet halkı"⁴ anlamına gelirken; 19. yüzyılda ise, "geçmişle organik bağlarla büyüyen bir halk anlayışını halk egemenliği için şart koşan"⁵ bir içerik kazanmıştır. Öyleyse ulus dil, tarih ve kültür birliği olan bireylerin birlikteliğidir. Ancak milliyetçiliğin toplumsal, siyasî ve fikrî bir arka planı olmasına rağmen, her ulusta milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve kendini meşrulaştırma biçimi birbirinden farklıdır. Örneğin, Almanlar kültür ve ırkı, İngilizler maddî ve teknolojik

¹ C. Northcote Parkinson, Siyasal Düşüncenin Evrimi, Çev., Mehmet Harmancı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984, s. 66.

² A.g.e., s. 70.

³ Durmuş Hocaoğlu, "Ulus-Devlet, Millet ve Milliyetçilik Üzerine Bir Tahlil", Türk Yurdu, 1996, Cilt:16, Sayı:109, s. 16.

⁴ Jürgen Habermas, Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak, Çev., İknur Aka, İstanbul: YKY, 2002, s. 41.

⁵ A.g.e., s. 41.

refahı, Fransızlar dil ve kültürü milliyetçiliklerinin çıkış noktası olarak alırlar.⁶ Milliyetçilik hangi temele dayanırsa dayansın, onun vazgeçemediği ve ısrarla üzerinde durduğu şey, ulusun temel bir değer olduğu varsayımdır. Milliyetçiliğin bu temel varsayıma ulaştığı nokta, sanayi devrimi sonrasında toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ve bu değişimlere paralel olarak Fransız ihtilalinin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik sloganlarının oluşturduğu siyasal durumdur. Çünkü sanayi öncesi dönem, sınıf farklılıklarıyla karakterize edilmiş bir dönemdir. İnsanlar arasındaki ilişkileri belirleyen şey, aynı sınıfa ait olmaktır. Bundan dolayı, bir Fransız soylusu için Fransız köylüsü bir anlam ifade etmezken, bir Rus soylusu daha fazla anlam ifade etmektedir. Çünkü aynı ırktan ya da aynı coğrafyadan olsalar da, köylü ile soylu arasında ortak bir taraf yoktur. Hegel'in terimleriyle söylersek, efendi ve köle olarak ayrılan insanlarda kölenin efendi tarafından kabul görmesi mümkün değildir. Derebeylik döneminde köle ile efendi arasında bir orta sınıf da yoktur. Dolayısıyla sanayi devrimi sonrasına kadar yukarıda belirtmeye çalıştığımız biçimde bir ulus realitesine rastlamak mümkün değildir. Sanayi devrimi yeni bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasına, Fransız ihtilali de eşitlik, özgürlük, kardeşlik fikirlerinin yerleşmesine neden olmuş ve hümanist bir anlayışa yol açmıştır. İnsanların eşitliği fikri, sınıf farklarının ortadan kalkmasına ve herkesin herkesten karşılıklı olarak kabul görme isteğinin gerçekleşme zemini bulmasına neden olmuştur. Bu durum ilk bakışta soyut bir hümanizm olarak görünmekle birlikte, bu hümanizm tarafından tarihi ve kültürel bağlarından uzaklaşmış bireylerin tepkisi, milliyetçiliğin ortaya çıkmasında etkili olmuştur, denilebilir. Aynı zamanda, sınıf farklarının ortadan kalkması, yeni ekonomik kurumların oluşması, kırdan kente göç gibi toplumsal hareketlilikler nedeniyle daha eşitlikçi bir toplumun kurulması, toplumu meydana getiren bireyler arasında, onların anlaşabilmelerini sağlayacak bazı ortaklıkları ve benzerlikleri gerektirmiştir. Bu ortaklıklar ve benzerlikler ise ancak tarihte ve kültürde bulunabilir. Artık insanları birbirine bağlayan krala, aşirete, soya, kavme aidiyet değil; aynı dili konuşmak ve aynı kültürel formlara sahip olmaktır. Bunu sağlayacak olan da milliyetçiliktir. Öyleyse milliyetçilik, sanayileşmenin ve sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkmış demokratikleşmenin bir gereği olarak meydana gelen bir olgudur ve milliyetçilik asıl formunu da ulus ile birlikte kazanmaya başlamıştır. Bu olgu, 200 yıldan beri dünyanın gidişini belirleyen en önemli etmendir. Hatta günümüzde milliyetçiliğin en yoğun olarak yaşandığı ülkelere bakılacak olursa, bu ülkelerin sanayileşme ve modernleşmeyi en son gerçekleştiren ve demokratikleşme yolunda adım atmak isteyen ülkeler olduğu görülür. Dahası, Avrupa'da milliyetçi akımların en son ve şiddetli bir biçimde ırkçılıkla karışmış olarak Almanya ve İtalya'da ortaya çıkmış olması bu ülkelerin sanayileşme ve politik birliğini Avrupa'da en son tamamlamış ülkeler olmalarına bağlanabilir.⁷

Milliyetçilik, aynı ulusun bireyleri arasında bir dayanışma sağlarken, imparatorlukların yıkılmasında da belirleyici olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve son olarak da Sovyetler Birliğinin parçalanmasında milliyetçi duygular ve milliyetçilik ideolojisi etkili olmuştur. Milliyetçilik, bir ideoloji olarak ele alındığında, tek bir dünya görüşünü ve insanlık idealini baltalamak, farklı kültürel gruplar arasında ayrımcılığa neden olmak gibi olumsuzlukları içinde barındırabilir. İdeolojik milliyetçilik için devlet ve ulus kutsaldır ve tartışılmaz. Bundan dolayı da, böyle bir milliyetçilik son derece muhafazakârdır. Çünkü böyle bir milliyetçilikte, bağlı olunanı koruma bilinci yoğun bir şekilde yaşanır. Bağlı olunan tarihten beslendiği için milliyetçilik, bir yönüyle ve büyük oranda tarihe dönüktür ve kaynaklarını tarihten alır. Bundan dolayı da milliyetçilik, güçlü bir tarih bilgisi ve bilincine dayanır. Ancak bu bilinç, körü körüne ve dogmatik bir biçimde tarihe bağlanma ve onu yüceltme biçimine dönüşürse, dayandığı ulus için zararlı olur. Çünkü "Kültürel öze dayandığı halde tekâmül

⁶ Hakan Poyraz, "Telaffuz ve Gramer Açısından Milliyetçilik", Türk Yurdu, Cilt 19, Sayı:139-141,1999, s. 156.

⁷ Francis Fukuyama, Tarihın Sonu ve Son İnsan, Çev., Zülfü Dicleli, İstanbul: Simavi Yayınları, s. 357.

edemeyen, evrensel ideleri kendi içeriğine ekleyemeyen, ideolojik formlara sıkışmış bir milliyetçilik bilinci” tahrir edicidir.⁸ Milliyetçilik ile devletin birleştiği yer, ulus devlettir.

Ulus Devlet Ve Milliyetçilik

Modern devlet, ulus-devlettir. Ulus-devlet, 19. ve özellikle 20. yüzyılın meşruiyet kazanmış devleti olarak ta nitelendirilebilir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı bunun en önemli kanıtı olarak gösterilebilir. Ulus-devletin ideolojisi de milliyetçiliktir.

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile milliyetçiliğin ortaya çıkışı tarihsel bakımdan paralellik gösterir. Ulus-devlet de, sanayi devrimi ve Fransız ihtilalinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk Avrupa’da Fransa, İtalya, Almanya ve diğer orta ve doğu Avrupa ülkeleri, daha sonra da ikinci dünya savaşının sonucunda sömürgeciliğin ortadan kalkmasıyla Asya ve Afrika’da ulus-devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ulus dayanışması devletin meşruiyet zeminini din, kavim ya da krallık olmaktan çıkarıp; laik, demokratik zeminlere taşımaya hizmet etmiştir. Derebeylik döneminin efendi-köle ilişkisi yerine, karşılıklı ve eşit olarak bütün bireylerin birbirlerinden kabul görme isteği geçmiştir. Çünkü ulusu meydana getiren bireylerin eşitliği sağlanamadıktan sonra ulus dayanışmasının gerçekleşmesi mümkün olamazdı. Bu dayanışmanın temelinde yatan ilke de, self-determinasyon, yani kendi kendini belirleme ilkesidir. Bu ilke aynı zamanda ulus-devletin milliyetçilik ideolojisi hakkında da ipuçları verir, çünkü milliyetçilik bu ilkeyi kullanmak ister (aksi takdirde milliyetçi olmak mümkün değildir) ve bu ilke, ulusların bir devlet yapısına sahip olmak isteyişlerinin de gerekçesi durumundadır. Çünkü bir ulusun kendi kendini belirleme hakkına sahip olmak istemesi, her türlü dış müdahaleye karşı çıkmak ve kendi kendisini yönetmek istemesi demektir. Bu istek ise ekonomik ve siyasî açılardan bağımsız bir devlet yapısına sahip olmakla gerçekleştirilebilir.

Habermas’a göre ulus-devletlerin ortaya çıkışı üç şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak bu devletler, “birbirinden ayrı yaşayan etnik grupların barışçı yollarla tek tek devletleşmesiyle değil, komşu bölgelere, soylara, alt-kültürlere, dil ve din topluluklarına sirayet ederek” gerçekleşmiştir.⁹ Ulus devletin bu şekilde gerçekleşmesi, tarihsel bakımdan da ilktir. İkinci olarak “yeni ulus-devletler de genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş alt-halklar pahasına oluşmaktadır.”¹⁰ Ulus-devlet, homojen bir halka dayanmak zorunda olduğu halde, bu ikinci ulus-devlet, homojen bir topluluğa dayanmamakla beraber, homojen bir toplum oluşturmak ister. Burada söz konusu olan toplum, doğal olarak bir araya gelmiş homojen bir toplum değil, yapay olarak oluşturulmaya çalışılan bir toplumdur. Böylesi ulus-devletlerde devlet, demokratik olmaktan uzaklaşabilmektedir. Son olarak da etno-milliyetçi akımların ortaya çıkmasıyla gerçekleşen “yeni ulus-devletler ise, neredeyse her zaman kanlı saflaştırma töreleriyle gerçekleştirilmiştir ve yeni azınlıkları sürekli yeni baskıların altına almıştır.”¹¹ Bu şekilde gerçekleşen devlet, tam anlamıyla ırkçidir. Göçe zorlamalar, bu türlü devletlerin başvurduğu çarelerin başında gelir. Bunun en bariz örneği, Sırp milliyetçiliğidir.

Ulus-devlet iki bakımdan birleşmiş ve bütünleşmiş bir halka sahip olmak zorundadır. Kültürel birlik ve bütünleşme ile siyasî birlik ve bütünleşmesini sağlayabilmiş halkın devleti, ulus-devlet adını almaya hak kazanmıştır. Kültürel birlik ve bütünleşme, ortak bir tarihi, dili, yaşama biçimini yani ulus olmayı gerektirir. Bu, halkın homojen bir yapı içinde olması anlamına gelir. Burada etnik açıdan bir birlik sağlama zorunluluğundan bahsedilemez. Günümüzde etno-milliyetçi akımlar, ulus-devletlerin etnik bölünmelerle karşı karşıya kalma tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik, nasıl ki imparatorlukların bölünmesine neden

⁸ Milay Köktürk, “Özgürlük Arayışı ve Milliyetçilik”, Türk Yurdu, Cilt: 19, Sayı: 139–141, s. 253–254.

⁹ Habermas, a.g.e., s. 50.

¹⁰ A.g.e., s. 50.

¹¹ A.g.e., s. 50.

olduysa, etno-milliyetçi akımlar da ulus-devletlerin küçülmesine neden olmaktadır. Ulus-devletler böyle bir tehlike karşısında iki yol ile karşı karşıyadır. Birincisi, etnik temizlik hareketlerine girişmek, ikincisi de siyasî kültür birliğini sağlamak için çareler bulmak. Siyasî kültür birliği ise ancak anayasaya bağlılık ile gerçekleşen bir yurttaşlık anlayışıyla mümkün olabilir. Etnik temizlik hareketlerine girişmek, artık günümüzde hiçbir devletin göze alamayacağı bir hareket tarzıdır. Çünkü insan hakları ve evrensel hukuk hakkında dünyada gelişen bilinç, devletleri böyle bir hareket tarzından alıkoymaktadır. Ne var ki, anayasaya bağlılık bilinci de ulus bilinci yerine geçemediği için, ulus bilincinin sağladığı dayanışmayı ve biz duygusunu gerçekleştirmez.

Ulus-devletler, hangi şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, hepsinde ortak olan taraf, üniter bir yapıya sahip olmaları ve kolay kolay çoğulculuğu kabul edememeleridir. Buradaki üniterlikten kastımız, farklı unsurların birliği değil, belki daha doğru bir ifadeyle tek bloklu bir toplum yapısıdır. Gerçi bütün ulus- devletler çoğulcu bir demokratik parlamenter yapıdan yana olduklarını iddia ederler ama hepsi ideolojik anlamda bir milliyetçi anlayışı da sürdürdüklerinden dolayı, iddialarını da gerçekleştiremezler ve dayatmacı, dışlayıcı bir uygulamadan kolay kolay kurtulamazlar. Çünkü böyle bir milliyetçilik, devlet ideolojisi haline geldiğinde, ulus realitesiyle birlikte tarihe dayanmakla beraber, geleceği de kendi tarzınca şekillendirmek ister. Bu istek, belli bir düşünme biçimine dayanır. Bu düşünme biçimi de ulusun kendi kültürelliği ve tarihselliği tarafından kazandırılmıştır. Bu kültürel ve tarihselliğin hem devlet hem de halk tarafından kutsallaştırılıp bir mitos durumuna dönüşme tehlikesi vardır. Bu tehlikeyi milliyetçilik ortaya çıkarır. Bu tehlike ortaya çıktığında ise artık özgür düşünme ve farklı olana hoşgörü ortadan kalkar. Bir bakıma devlet ve tarih dünyevî olmaktan çıkar, bireyler de devlet ve tarihi aşkın birer mitos olarak algılamaya başlarlar. Böylece ulus-devlet, başlangıçta dayandığı demokratik ve dünyevî ilkelerinden de uzaklaşabilir.

İdeolojik milliyetçilik, ırkçılıkla da birleşirse, Almanya örneğinde olduğu gibi, devleti maceralara sürükleyebilir. Bu bakımdan milliyetçilik, emperyalist bir amaç için de kullanılabilir. Ancak emperyalizme karşı en güçlü bir silahtır da. Alman nazizmi, Rus komünizmi emperyalist bir anlayışa yönelikken (çünkü Rus komünizmi aynı zamanda bir Rus milliyetçiliğinden başka bir şey olmamıştır), Atatürk'ün milliyetçiliği ve bu milliyetçiliği örnek alan ulusların savaşları, emperyalizme karşı girişilmiş savaşlardır. Bugün için milliyetçilik, 19. ve 20. yüzyılın ortalarına kadar anlaşıldığı biçiminden uzaklaşmış ve özellikle gelişmiş Avrupa'da son derece yumuşatılmış durumdadır. Bilhassa Hitler tecrübesinden sonra Avrupa, milliyetçiliği etnik olarak anlamaya başlamış ve devleti daha çok yurttaşlık temeli üzerinde geliştirmeye çalışmıştır. Bu devlet, toplumun bütün katmanlarının taleplerine cevap vermeye çalışan sosyal devlettir. Milliyetçi anlayışı yoğun olan bir devlet de ulus temeline dayandığı için o da sosyal devlet olmak zorundadır. Ancak toplumun bütün katmanları, şayet toplum çok kültürlü bir toplum ise, taleplerine eşit ölçüde karşılık bulmakta zorlanabilir. Milliyetçiliği yoğun olarak politik bir malzeme gibi kullanmak isteyen devletler, genelde geri kalmış devletlerin yanında, Türk Cumhuriyetlerinin ve doğu bloğu ülkelerinin ya da ikinci dünya savaşından sonra bağımsızlığını kazanmış ülkelerin devletleridir. Milliyetçiliği yoğun olarak yaşayan ve bir ideoloji haline dönüştürmüş olan devletler, devlet ile ulusu özdeş kabul ederler. Orada birey değil, devlet ve ulus vardır. Devlet ile ulus özdeşliğini ön planda tutan, ekonomik bakımdan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde “milliyetçilik akımı, milletleşme sürecinde, milli bağımsızlığı ön şart kabul eden milli bir iktisadi düzene sahip olma isteği yaratmıştır.”¹² Bu istek, dışa açık olmayı reddettiği için böylesi devletler, çağın icaplarına ayak uydurmakta da zorlanmaktadırlar. Gerçi ulusla devleti özdeşleştiren anlayışta her şey devlet içindir ve bu durumda “devlet ulusun erkenden başka bir

¹² Yusuf Bayraktutan, Tür Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 15.

şey olmayacaktır, ama ulusu yaratanda devlettir, devletin ordusudur, idari gücüdür, okuludur.”¹³ Bu devlet güçlüdür ama halk, devletin jakobenizmine maruzdur. Böyle bir durumda da devlet, bireyin tanrısı olur. Bu devlet, liberal değerlerden uzaktır ve amaç bireyler değil, devlettir. Oysa devlet bir amaç olmamalıdır. Bundan dolayı, özellikle günümüzde kapalı, muhafazakâr bir milliyetçiliğin yaşama şansı yok gibidir. Aksi takdirde, yeni oluşumlar, başta insan hakları konusundaki gelişmeler, küreselleşme ve çok kültürlülük, evrensel hukukun ülkeler için iç hukuk haline gelmesi vb. durumlar bu devletleri, Fukuyama'nın ifadesiyle tarih dışına doğru itecek ve yalnızlaştıracak gibi görünmektedir. Devlet-ulus özdeşliğini kabul etmeyen ve Tourain'nin “seferberlikçi ulus” olarak adlandırdığı ulus türünde “devlet, ulus gibi siyasal bakımdan değil de ekinel, budunsal, dinsel ve her şeyden önce bölgesel bakımdan tanımlanmış bir topluluğun siyasal temsilcisi”¹⁴ olarak anlaşılırsa, bünyesinde, daha çok bireye ve kültüre yer vererek, “en çok sayıda kişiye bireyleşmeleri ve birer özne olarak yaşayabilmeleri için olası en çok fırsatı yaratacak bir yönetim biçimi”¹⁵ yani demokrasiyi kurmak suretiyle yaşama imkânı bulabilecektir. Kısacası, halkı homojenleştirme yerine, toplumun zenginliğini ve farklılığını karışıklık olarak anlamaktan vazgeçerek onaylamak gerekir. Aksi takdirde, küreselleşme ve çok kültürlülük halkını tek blok olarak kurmak isteyen ulus-devlet için büyük bir tehdit oluşturmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Günümüz, Ulus Devlet Ve Milliyetçilik

Günümüzde ulus-devlet ve onun ideolojisi olan milliyetçilik, zaman zaman yükselen bir değer olsa da, sıkça eleştiri nesnesi olmaktadır. Ulus-devlet ve milliyetçiliği eleştiri nesnesi haline getiren de küreselleşme, insan hakları, çok kültürlülüktür. Daha da açıkçası, liberalizm ve onun ilke ve hedeflerinin gerçekleşmesi, ulus-devlet, milliyetçilik ve bireyselliği yok eden dayanışmacı anlayışların törpülenmesine bağlıdır. Aslında ikinci dünya savaşından bu yana Avrupa'da milliyetçilik önemli ölçüde gözden düşmüş ve daha çok sosyal hukuk devleti anlayışı ön plana geçmiştir. Ama bu durum, doğu bloğu, bağımsızlığını yeni kazanmış ve ekonomik açıdan gelişmeyi sağlayamamış ülkelerde gerçekleşmiş değildir. İşte daha çok bu türlü ülkeler küreselleşmenin ve çok kültürlülüğün etkisi altında bulunmaktadır. Özellikle küreselleşme, ekonomik açıdan ulusal ekonomi ve ulusal kalkınma söylemlerini büyük ölçüde tahrip etmiş durumdadır. Bir bakıma küreselleşme, çevredeki toplumlar ve devletler için, ulusallık konusunda bir kriz yaşanmasına neden olmaktadır.

Küreselleşme, ekonomik boyutu olan bir ideolojidir. Bu ideoloji, şirketleri geliştirmek, devleti küçültmek, serbest ticareti teşvik etmek, devlet desteğini kırmak gibi kavramları kullanarak ve “olumsuz çağrışımlara sahip milliyetçilik ve korumacılığa karşı”¹⁶ tam olarak bayrak açmış durumdadır. Küreselleşme söylemleri, bütüncül bir dünya kurgusuna gidişi ifade etmesine rağmen, bölgesel ve yerel süreçleri de gündeme getirmek suretiyle ulusal boyutun kaybolmasına, milliyetçi söylemleri zayıflatarak ulus-toplumun atomize olmaya doğru sürüklenmesine, ulusal ekonominin ulus ötesi şirketlerin ve IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların güdümüne girmesine, ulus devlet ve onun ideolojisi olan milliyetçiliğin yerine başka bir şey ikame etmediği için, biz duygusunun zayıflamasına neden olmaktadır. Küreselleşmenin en büyük yararının gelişmiş ülkelere ve devletler üstü şirketlere yaradığı, “dünya nüfusunun % 20'sini oluşturan en zengin ve en fakir ülkeler arasındaki gelir farkı(nın), 1960 yılında 30'a 1 iken, 1995 yılında bu oran(ın) 82'ye 1'e çıktı”¹⁷ dikkate

¹³ Alain Tourain, Birlikte Yaşayabilecek miyiz?, Çev., Olcay Kunal, İstanbul: YKY, 2000, s. 265.

¹⁴ A.g.e., s. 266.

¹⁵ A.g.e., s. 212.

¹⁶ Edward S. Herman, “Küreselleşme Tehdidi”, Mülâhazat Üç Aylık Dergi Seçkisi, Cilt: 1, S.1, 2001, s. 24. (Bu makale Cogito, sayı 23'ten seçilmiştir.)

¹⁷ A.g.e., s. 25.

alınırsa daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. Bunun yanında küreselleşme insan hakları, evrensel hukuk, özgürlükler gibi kavramları kullanmasına rağmen, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin demokratik hak ve özgürlük taleplerine tam anlamıyla destek vermesini engelleyebilmektedir. Çünkü devletin küçülmesi, sermayenin güçlenmesi ve şirketlerin devletler üzerinde egemen olmasını sağlamış, böylece “devletin, çoğunluğun taleplerine cevap verme kapasitesini” ortadan kaldırmıştır.¹⁸ Öyle anlaşılmaktadır ki küreselleşme, ideolojisinin ekonomik boyutu gereği, yeni liberal tarzda, klasik liberalizmden de uzaklaşarak, yeni bir devlet modeli önerisine doğru gitmektedir. Böyle bir devlet modeli, devletin yatırımlardan tamamen elini çekmesini, birey haklarını ihlal etmeyecek tarzda sınırlandırılmasını, devlete karşılığı ödendiği takdirde devletten koruyucu isteklerin karşılanmasını, Nozick’in ifadesiyle ultra-minimal bir devlet haline gelmesini önerir. Ultra-minimal devlet, bireylerin haklarını ihlal etmediği müddetçe meşrudur. Bireylerin haklarını, ancak adalet dağıtarak korur ve devletin kendisi bu hakları ihlal etmediği gibi, başkalarının ihlal etmesine de engel olur. Devlet, klasik liberalizmde olduğu gibi gece bekçisi değildir. Çünkü hiç kimse, başkalarının korunması için herhangi bir ödeme yapmaya zorlanamaz. Her birey, karşılığını ödemek suretiyle, haklarının korunmasını devletten talep edebilir. Hakların korunması talebi bile, “yiyecek, giyecek ve diğer önemli mallar gibi piyasada tedarik edilmesi gereken ekonomik bir mal olarak görülmektedir.”¹⁹ Günümüz liberal siyaset felsefecilerinin Nozick ve Hayek gibi hemen hepsinin devlet modellerinde küreselleşme ideolojisine paralel olarak ekonomik liberalizm ilkelerinin savunulduğunu görmek; serbestlik, serbest piyasa, rekabet, bireycilik, rasyonellik, dayanışmacı ve toplumcu anlayışların reddi gibi kavramların da ön plana geçtiğini ve yüceltildiğini tespit etmek mümkündür. Böyle bir ekonomik liberalizm, devleti tamamen ekonomik faaliyetlerin dışına itmekte, onun etki alanını sınırlandırmakta, bireyle olan ilişkisini de şirketle çalışan arasındaki ilişki gibi düşünmektedir. Küreselleşme ve ekonomik liberalizmin egemen olduğu bir durumda, bir ideoloji olarak milliyetçiliğin yeri nedir?

Küreselleşmenin ve ekonomik liberalizmin ortaya çıkardığı ve desteklediği bütün ilkeler bireyci, rekabetçi, serbest piyasacı ilkelerdir. Bu ilkeler, ulus-devlet ve onun ideolojisi olan milliyetçiliğin kendini meşrulaştıran dayanışmacı, ulusal kalkınmacı, ekonomik bağımsızlıkçı ilkelerle ters düşmektedir. Nitekim ekonominin ulusallık özelliğini yitirmesinden ötürü devlet ve hükümetlerin yatırım kararları üzerindeki etkisinin azalması, ülke ekonomisinin uluslar arası finans çevreleri tarafından belirlenmesi, bilhassa gelişmemiş ülkelerde kurtuluşun yabancı sermayede aranması gibi hususların baskın değerler olduğunu görmek mümkündür. Bu ise ekonominin dışa bağımlılığına neden olmakta, ekonomik bağımlılık da siyasî bağımlılığı beraberinde getirmektedir. Ekonomik bağımsızlığın yitirilmesinin en önemli göstergesi, ortak para uygulamasının getirilmesidir. Çünkü sermaye, yerel ve ulusal olmaktan çıkmıştır ve serbest dolaşım imkânına sahiptir. Bu uygulama, yani “paranın ve para politikasının ulusallığının kaldırılması, ortak para, ekonomi ve toplum politikasını getirecektir.”²⁰ Ulus-devletler ve milliyetçi akımlar böyle bir uygulamaya direnmektedirler. Böyle bir direnme, küresel sermaye karşısında şimdilik bir başarı sağlayacak gibi görünmemektedir. Küreselleşmeciler, ekonomisini dışa açan ülkelerin daha fazla gelişme şansı olduğunu iddia etseler bile, bu durum sadece borçlanmaları ve gelişmiş ülkelerin faiz getirilerini artırmakta, borçlanan ülkelerde de işsizlik ve üretim düşüşüne neden olmaktadır. Bunun doğal sonucu da fakirliktir. Nitekim “geçtiğimiz 20 yıl içerisinde 70’in üzerindeki ülkede, kişi başına düşen gelir miktarı düştü; 3 milyar kişi, yani dünya nüfusunun yarısı,

¹⁸ A.g.e., s. 26.

¹⁹ Yıldız Karagöz, Robert Nozick’in Siyaset Felsefesinde Adalet ve Devlet, Erzurum: (Basılmamış Doktora Tezi), 2002, s. 295.

²⁰ Habermas, a.g.e., s. 32.

günde 2 doların altında bir para ile geçinmeye çalışıyor ve 800 milyon kişi gıdasızlıkla savaşıyor.”²¹ Küreselleşme, ekonomik başarısızlığına rağmen, “Küreselleşme Mitolojisi”nin, “Dünya Gezegenini Kurtarma” idealinin şimdilik güçlü olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Günümüzde devlet ve milliyetçiliği etkileyen diğer önemli bir neden de, küreselleşmenin kültürel boyutu ve yerel olanın, tekil ve farklı olanın gündeme gelmesi, çok kültürlü bir toplum anlayışının ön plana çıkması, kültürel gümrük duvarlarının önemini kaybetmesi, hukuk ve etik değerlerin evrenselleştirilmeye çalışılmasıdır. Küreselleşme ile ilk bakışta küreselleşmenin mantığına ve küreselleşme sürecine aykırı gibi görünen ve belki de bir paradoks olarak nitelenebilecek olgusal bir durum yaşanmaktadır. Çünkü bir taraftan evrensel değerler ve hukuk sisteminden ve kültürden bahsedilmekte, diğer taraftan da farklı, tekil ve yerel olanlar gündeme getirilmektedir. Böylece de alt kültür grupları ve mikro düzeyde, etnisiteye dayalı milliyetçilik anlayışları güç kazanmaktadır. Bu anlayış, tek bloklu olduğunu iddia eden ve üniter bir yapıya sahip olduğunu savunan ulus-devlet ve onun milliyetçilik anlayışında çatlaklar oluşmasına neden olmaktadır. Aslında ulus-devletin yönetim tarzı olan demokrasi ile ortaya çıkan bu yeni durum, aynı zemine dayanmaktadır. Bu zemin de çoğulculuktur. Bu çoğulculuk ve insan haklarıyla birlikte hukuk sisteminin evrenselleştirilmesi, birey haklarının uluslar arası düzeyde de kullanılabilmesini göstermektedir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, AGİT, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Örgütü vb. kurumlar, bireysel hakları Avrupa ve Dünya seviyesinde kullanma imkânı sağlayan kurumlardır. Bu türlü kurumların yaptırımları karşısında, Habermas’ın da dediği gibi, belki de ulus-devlet, “kendini aşma(lı) ve kahramanca, uluslar-üstü düzeyde (bireylerinin) medeni haklarını kullanma kapasitesini yapılandırmak için girişimlerde bulunmalıdır.”²² Böyle bir anlayış ise, belli ölçüde de olsa milliyetçilikten uzaklaşmak anlamına gelir. Çünkü küreselleşme, ulus-devlet ve onun ideolojisine bir tehdit olduğu halde ulus-devlet yerine herhangi bir şey ikame etmemekte ve ulus-devlette bir kriz yaşanmasına neden olmaktadır. Bu krizi atlatmak, bireylerine demokratik haklarını en üst seviyede kullanılmak suretiyle, yine ulus-devlet tarafından sağlanmalıdır. Bu, ulus-devletin aşılması değil, devletin ve ulusun, ulus-devlet ötesi durumda da varlığını devam ettirmesi olarak anlaşılmalıdır. Ancak, etnik kökene bağlı bir ulus-devletin elbette ki varlığını devam ettirme şansını bulması pek mümkün değildir. Bundan dolayı da, etnik bağlılık yerine anayasa bağlılığı ve aynı siyasî kültür birliği önem kazanmaktadır. Devlet için artık, bireylerin etnik kökeni, din, dil ve kültürel yapıları arasındaki farklılık önemli olmaktan çıkarılmalıdır. Acaba bu nasıl sağlanabilir?

Ulus-devlet, üst kimlik kültürünün yanında alt kimliklerin kültürleri karşısında demokratik bir tarzda kendisini yeniden yapılandırmak suretiyle farklılıkları önemli olmaktan çıkarabilir. Bunun yolu, devletin hukuk sistemini evrensel hukuk normlarına göre oluşturması ve kaynağında doğal hukuk bulunan insan haklarını gözetmesidir. Böyle bir sistemde milliyetçilik, ötekini kabul ettiği, tanıdığı oranda meşruiyetini kazanır ve varlığını devam ettirebilir. Aksi takdirde milliyetçilik, hiç istemediği halde, ayrımcılığın nedeni haline dönüşebilir. Çünkü ben ve öteki arasındaki ilişkide ben’in varlığı ötekinin varlığına bağlıysa ve ben ancak kendi dışına ve kendi dışındakilere açılarak kendi varlığının bilincine varabiliyorsa, kültürel gruplar, uluslar ve devletler için de aynı ilişki biçimi geçerlidir. Bu, tanımak ve tanınmak için ötekini kabul etmek demektir. Demokrasi de bu bilince dayanır. Bu bilinç, demokrasinin çoğulcu ve özgürlükçü olarak gelişmesine hizmet ettiği oranda işlevseldir. Buradaki çoğulculuk, sadece farklı kültür gruplarının ve toplum katmanlarının tanınması değil, aynı zamanda onların siyasal kararlarda etkili olmalarını da gerektirir.

²¹ Herman, a.g.e., s. 25.

²² Habermas, a.g.e., s. 32.

Demokrasinin ideali de, bütün bireylerin, kültürlerin ve toplum kesimlerinin karşılıklı olarak saygıdeğer kabul edilmesi ve yönetim süreçlerine bütün kesimlerin katılımının sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir. Farklılıkların görmezlikten gelinmesi, onların ya yok sayılması ya da bastırılması anlamına gelir. Bunun demokratik bir davranış olduğu söylenemez. Çünkü “demokratik yönetim biçimi en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimidir.”²³ Bundan dolayı da “demokrasi inançların, kökenlerin, düşüncelerin ve tasarıların çeşitliliği olmadan var olamaz.”²⁴

Demokrasi çeşitlilik ve farklılık zeminine dayandığı için bir hoşgörü rejimi olmalıdır. Çünkü hoşgörü de, tıpkı demokrasi gibi çeşitlilik ve farklılığı gerektirir. Homojen bir toplumda demokrasi ve hoşgörü şartlarının bütünüyle gerçekleştiği söylenemez. “Hoşgörü göstermek ve hoş görülme...demokratik yurttaşların işidir.”²⁵ Demokraside olduğu gibi hoşgörüde de geçerli talep, tanınma ve kabul edilmedir. Bu talebin geçerlilik kazanmaması, “tanınmayan kültürlerle üye olanların, toplum ruhunu ve özsaygıyı besleyen kaynaklardan yoksun oldukları için kendilerini köklerinden soyutlanmış ve boş hissedecekleri, en kötü olasılıkla da, kültürel açıdan yok edilme riskiyle yüz yüze kalacaklarıdır.”²⁶ Tanınma talepleri ise çok çeşitlidir. Kültürel, dinsel, cinsel tercihler açısından, etnik vb. talepler, bütünüyle tanınma ve kabul edilme talepleridir. Bu taleplerin gerisinde yatan da insan hakları ile ilgili oluşun bilinçtir. Burada şöyle bir soru sorulabilir: Acaba çok kültürlülüğün egemen olduğu, demokratik taleplerin yoğunlaştığı, uluslar arası toplumun da bu taleplere sıcak baktığı, talepleri yerine getirmeyen devletlere karşı ekonomik yaptırımların gündeme geldiği günümüzde, ulus-devlet ve onun ideolojisi olan milliyetçiliğin durumu ne olmalıdır?

Ekonomik açıdan devlet küçüldüğü için, onun etki alanı son derece daralmaktadır. Bu, devletin ulusal ekonomik söylemlerini zayıflatmış durumdadır. Zaten küresel sermaye karşısında, ulusal kalkınma planlarının ve devletlerin ulusal para politikalarının sağlıklı olarak işlediğini söylemek mümkün değildir. Çünkü ulus-üstü şirketler, piyasalarda vurgunculuk suretiyle ulusal ekonomik dengeleri bir anda değiştirebilmektedirler. Bu durum ulusal ekonomileri İMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası finans çevrelerine daha da bağımlı hale getirmekte ve böylece de ekonomi ulusal olma özelliğini yitirmektedir. Ekonomik faktörün yanında, etnik temele dayalı milliyetçilik akımları, devlet için iki yönden etki yapmaktadır. Birincisi, etnik milliyetçiliğe bir tepki olarak doğan üst kültür ve devlet milliyetçiliğinin daha da keskin hale gelmesi; ikinci olarak da, aynı toplum içerisindeki kültürel ve etnik grupların birbirinden soyutlanarak toplumun atomize hale gelmesidir. Yalnız bu durum, toplumu oluşturan gruplar arasında bir çözülmeye neden olurken, grupların kendi bireyleri arasındaki dayanışmayı artırmaktadır. Eski Yugoslavya'nın çözülmesinde bu ikinci yolun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Tam anlamıyla homojen olmayan ve bünyesinde azınlıkları, farklı kültürel grupları barındıran bir devlet, sadece bireylere karşı değil, gruplara karşı da hoşgörülü olmalıdır. Gerçi ulus-devletten etnik gruplara karşı hoşgörü beklemek belki zor olabilir. Çünkü özellikle toprak temeline dayalı etnik gruplar, ulus-devlet için oldukça tehlikelidirler.

Buraya kadar söylediklerimiz, ulus-devletin aşıldığı, vadesini doldurduğu ve milliyetçiliğin artık işe yaramaz bir ideoloji haline geldiği anlamında değildir. Milliyetçi duygular, insanları bir arada tutmaya devam edecektir. Ancak sadece milliyetçi duygularla insanları bir arada tutmak, geçtiğimiz asra göre zorlaşmış, anayasa bağlılığı önemli hale gelmeye başlamıştır. Bunun nedeni de, siyasal topluluğun, artık günümüzde, belirli ölçüde de olsa, “ulus-ötesi” bir öz kavrayışına ulaşma eğilimi taşıyor olmasıdır. Etnik, dinî, kültürel

²³ Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, Çev., Olcay Kunal, İstanbul: YKY, 1997, s. 25.

²⁴ A.g.e., s. 26.

²⁵ Michael Walzer, *Hoşgörü Üzerine*, Çev., Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 10.

²⁶ Charles Taylor, *Çokkültürlülük*, haz., Amy Gutmann, (içinde Susan Wolf'un “Yorum”u, Çev., Rita Urgan), İstanbul: YKY, 1996, s. 85.

bakımlardan ayrı kaynaklardan beslenen bir devletin bireylerine “ortak bir siyasî kültürel kimlik” kazandırılmadıkça çok kültürlü toplumların bir arada tutulması güçleşmektedir. Ancak bu da tek başına yeterli değildir. Habermas’ın dediği gibi, “siyasî kültür kendini ne kadar sağlamış olursa olsun, demokrasi, yalnızca liberal özgürlük ve siyasî katılım haklarının değil, aynı zamanda dünyevi boyutta sosyal ve kültürel ortaklık haklarının sağlanmasıyla kendini kanıtladığında, çok kültürlü toplumlar bir arada tutulabilir.”²⁷ Ortak siyasî kültürel kimlik, gelişmiş demokratik bir yönetim ile bütünleştiğinde, devlet ile birey arasındaki ilişkiler böyle bir çerçevede gerçekleştiğinde ve devlet, bireylerin sivil çıkarlarını koruduğunda, bireylerin ve kültürel kimliklerin kendini ifade etmesine izin verdiğinde, devletin varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirme şansı, böyle bir devletin tam karşıtı olarak davranan devlete göre daha fazla olacaktır. Çünkü günümüzde devletin var olma koşulu, bütün bireylerinin başta özgürlük olmak üzere her türlü sivil ihtiyaçlarını karşılamak olmalıdır. Bunun dışında devletin, bireylerin mahrem alanına girip, o alanı kendi isteğince şekillendirmek gibi bir görevi olmamalıdır.

²⁷ Habermas, a.g.e., s. 27.